

A forradalom, Lenin és az erőszak-„narratíva”

[...] Mindenképpen érdemes szem előtt tartani, hogy a polgárháború, különböző okokból kifolyólag (járványok, éhínség, fegyveres összeütközések, repressziók stb.), az orosz társadalom minden csoportjából követelt áldozatokat, a barikád mindkét oldaláról.

Az össztársadalmi robbanás áldozatai között nyilvánvalóan megtalálhatjuk a klérus egyes képviselőit is. De az egyház és a hozzá igazodni kívánó szerzők azt a nézetet igyekeznek ráerőszakolni a társadalomra, hogy a szovjethatalom, már a kezdet kezdetén céltudatosan, tízezzrel likvidálta az ártatlan papokat. Ez a posztszovjet korszak egyik legszívósabb és legmérgezőbb mítosza, s elosztatni sajnos nagyon nehéz feladat lesz: nem segít sem az, ha a dokumentumokhoz fordulunk, sem az, ha a józan észre apellálunk.

A valóságban azok tették ki magukat a szovjet szervek repressziójának a bolsevik uralom első éveiben (függetlenül attól, hogy a klérushoz tartoztak, vagy sem), akik nem vetették alá magukat a hatalomnak, szovjetellenes agitációt folytattak, esetleg összeesküvést szerveztek a bolsevikok ellen, vagy legalábbis a fentiek gyanújába keveredtek. E kategóriákba tartoztak az egyház üldözött képviselői is. Az „Istenhitért” vagy „templomi szertartásban való részvételért” azonban soha senkit nem tartóztattak le, vagy lőttek agyon. A klérus általános megsemmisítéséről soha nem született semmiféle különleges határozat vagy titkos direktíva. A kihallgatásokon továbbá senkitől sem követelték, hogy tagadja meg vallási meggyőződését vagy szakítsa meg kapcsolatát az egyházzal. Minden esetben *politikai* szembenállásról volt szó, melyek konkrét ügyekben nyilvánultak meg. Még Tyihon pátriárka is rámutatott arra, amikor 1919-ben az egyház képviselőinek „üldöztetéséről” elmélkedett, hogy „mindez, valószínűleg elenyészően kevés kivétellel, *csupán azért történt* (kiemelés – G. G. Hmurkin), mert mi, a krisztusi Igazság szolgálói és hírnökei, a mostani hatalom

képviselőinek szemében olyan titkos ellenforradalom szervezésének gyanújába keveredtek, amely állítólag a szovjet rendszer megdöntésére irányult” (Gubonyin 1994). Hasznos lenne, ha a mai hívők is megfontolnák a pátriárka szavait, aki ugyanebben az üzenetben arra is felhívta az egyház követőinek figyelmét, hogy hagyjanak fel a politikai harccal, hiszen a vallásos embernek nem feladata a világi hatalommal való küzdelem.

Ha a bolsevikok tényleg olyan könyörtelenül irtották a klérust, ahogy azt a rosszhiszemű szerzők állítják, akkor miért mentek a szovjethatalom első éveiben férfiak *ezrei* papnak?¹ Miért áskálódtak versenytársaikkal szemben a papok, az egyház „megszilárdításáért” való igyekezetükben? Miért próbáltak a fehér papság alsóbb rétegei (diakónusok és segédek) az októberi forradalom után különféle útonmódon feljebb kapaszkodni az egyházi ranglétrán? (Cikov 2013) Miért fordultak elő hasonló esetek tucatjával? Azért, mert „a klérussal szembeni genocídium az istentelen hatalom első éveiben” csupán a kritikátlan publicisták és híveik lázálmaiban létezik. A valóságban az egyházat – Lenin alatt – nem üldözte a hatalom, s képviselői többnyire teljes biztonságban éltek (ha nem számolunk a totális gazdasági összeomlással és a stabil állami illetmények hiányával).² Erről azonban hallgatnak a mai orátorok, s helyette inkább azt a relatíve kisszámú véres túlkapást emelik ki és ecsetelik élénken, melyek szükségszerűen megtörténnek akkor, amikor a társadalom *minden* egyes rétege – emberek milliói – így vagy úgy elszenvedik a háború borzalmaait!

Végezetül pedig, nincsen semmilyen objektív alapja annak az elképzelésnek, hogy az 1917-től 1922-ig tartó periódusban a klérus többet szenvedett volna, mint mások. Sőt, a számok épp az ellenkezőjét bizonyítják! Ezekben az években, különböző számítások szerint, az ország teljes lakosságának 8–12%-a vesztette életét betegségek, éhínség, fegyveres összeütközések, valamint a „vörös” és a „fehér” gyilkosságok következtében.³ Ám a pravoszláv papok körében ebben az időszakban a halálozás (ismét csak a korábban említett okokból) mindössze néhány százalékot tett ki – a legrosszabb esetben is kevesebbet, mint 7%.⁴ Más szóval, a papság képviselői az 1917–1922 közötti években kedvezőbb körülmények között éltek, mint a szovjet lakosság többi része. Ami a templombezárásokat illeti Lenin idején, ilyen esetek valóban előfordultak. Ugyanakkor a lenini Oroszország megélénkült vallási életéhez viszonyítva, ezek az esetek szinte észrevétlenek maradtak. 1917 és 1925 között a pravoszláv templomok körülbelül 5%-át zárták be az egész országban (*Sztatyisztyika* 1926).⁵

Az újabb kutatások emellett azt bizonyítják, hogy egyes régiókban a bezárt templomok abszolút többsége vagy elhagyott volt, vagy leégett (Bulavin 2000).

Az egyház valódi üldöztetése Lenin után kezdődött az 1928–1929-es években, és változó intenzitással tovább folyt az 1930-as években is. A klérus egy része a repressziók áldozata lett, míg egy másik része felhagyott az egyházi szolgálattal, s világi munkát keresett. Az 1937-es év elejére (s ez csak a „nagy terror” tetőzésének kezdete!) a Szovjetunió pravoszláv papságának száma a forradalom előtti adatokkal összehasonlítva körülbelül 75%-kal csökkent,⁶ a templomok száma pedig 60–70%-kal lett kevesebb.⁷ A sztálini kor tragikus folyamatai diszkreditálták a kommunista eszmét, s kiszorították a mai „tömegkultúrából” a maga nemében egyedülálló lenini „ötéves terv” emlékét.

Lenin viszonya az erőszakhoz

Sem Lenin, sem párttársai, sem más forradalmi pártok nem tagadták az erőszak alkalmazásának szükségességét a forradalmi küzdelemben, mivel mindannyian tudatában voltak annak, hogy a kiváltságos osztályok nem fogják csak úgy, harc nélkül átadni „úri” pozícióikat a „raboknak”. Leninnek azonban nem volt semmiféle különleges „erőszakelmélete”. Úgy tartotta, hogy a terror⁸ csupán a politikai és fegyveres harc segédeszköze, amit csak a legszélsőségesebb esetekben kell alkalmazni. E beállítódás viszonylagossága, a konkrét esetektől való függősége felismerhető mind a sokszámú ismert történelmi epizódban, mind Vlagyimir Iljics leplezetlen megnyilvánulásaiban. „Vannak olyan körülmények – vélekedett Lenin –, amelyek között az erőszak szükséges is, hasznos is, és vannak olyan körülmények, amelyek között az erőszak semmiféle eredményre sem vezethet.”⁹ Kiemelte továbbá, hogy a bolsevikok végcélja „minden szervezett és rendszeres erőszaknak, általában minden, az embereken elkövetett erőszaknak a megszüntetése.”¹⁰ Hiszen „eszményünkben – tartott ki véleménye mellett Vlagyimir Iljics – nincs helye az emberek elleni erőszaknak.”¹¹

Leninnek nem volt személyes bosszúvágya, nem törekedett letartóztatás, száműzetés vagy kivégzés útján megszabadulni azoktól, akik ellenszenvet tápláltak iránta. [...]

Emellett felidézhetjük az 1917–1918-as évek nemes, engesztelő lépéseinek egész sorát. Az októberi forradalom utáni első hetekben és

hónapokban a bolsevikok „becsületszavuknak megfelelően” szabadlára helyezték befolyásos politikai ellenfeleik egész sorát. Többek között a megdöntött Ideiglenes Kormány minisztereit is, akik néhány napon belül csatlakoztak a bolsevikellenes, junker lázadáshoz, amely a legkegyetlenebbnek bizonyult, és a továbbiakban a kozák tábornok, Krasznov fasisztáit támogatták, aki egyébként szabadulása után szintén fegyveres harcba kezdett a szovjethatalom ellen. A felsorolt lépések, s még sok másik is, amint láthatjuk, hihetetlenül nagylelkűek voltak az antibolsevista erőkkal: „békét akarunk, nem vérontást, csatlakozzatok hozzánk!” A felhívások azonban süket fülekre találtak, és a bolsevikellenes csoportok (még egyszer hangsúlyozzuk: nem Lenin!) néhány hónapon belül kirobbantották a polgárháborút, káoszba taszítva ezzel az országot. Már a háború végéhez közeledve, 1920 elején, amikor a „fehér” hadsereg fő erői már megsemmisültek, Lenin aláírt egy rendeletet, amelyben meglepedettséggel nyugtázta, hogy a szovjethatalom immár „félreteheti a terror fegyverét” és megszüntetheti a halálbüntetést (V. I. Lenin 1975).

Lenin megértette, hogy a Cseka durva, néha egészen kegyetlen tettei azzal magyarázhatóak, hogy kötelékében nem kevés félművelt, politikailag felkészületlen, alkalmi karrierista, és sok egyéb „elvtelen” ember dolgozik. Ezek kizárólag személyes céljaik megvalósítása és az anyagi haszon érdekében törekedtek arra, hogy a hatalomba „fura-kodjanak”. Lenint dühítette a belügyi szervek nyílt embertelensége, akik az „éhes” besúgók vallomásai alapján képesek voltak letartóztatni embereket bármilyen előzetes bizonyíték nélkül. Lenin még a polgárháború csúcspontján is gyakran követelte, hogy korlátozzák a terrort, szüntessék be a hatalommal való visszaélést és büntessék meg a Cseka vétkes munkatársait. 1919 közepe táján elszörnyedve kelt ki az ukrainai helyzet ellen:

[...] Kamenyev azt mondja – és kijelentése szerint néhány igen tekintélyes csekista is megerősítheti ezt –, hogy Ukrajnában a Cseka-szervek tengernyi bajt okoztak, mert *túlságosan korán* hozták létre őket, s tömegével furakodtak be oda nem illő emberek.

Szigorúbban kell ellenőrizni az összetételt – remélem, Dzerzsinszkij innen segítségére lesz Önnek. Mindenáron ráncba kell szedni a csekistákat és el kell kergetni a befurakodott elemeket.

Alkalomadtán számoljon be részletesebben az ukrainai Cseka állományának megtisztításáról, a munka eredményeiről.”¹² (Lenin 1975)

Példák egész sorát hozhatnánk arra, hogy szabadon engedtek „csekisták” által letartóztatott embereket, vagy legalábbis jelentősen enyhítettek a büntetésükön Vlagyimir Iljics személyes beavatkozásának köszönhetően. A kétkedőknek ajánljuk, hogy látogassanak el a könyvtárba, és lapozzanak fel olyan forrásköteteket, melyek Leninnek a Cseka munkájában való részvételét érintik (V. I. Lenin 1987). Pontosán Lenin volt az, akinek levelek és telegrammok tömegét címezték kegyelmi vagy felülvizsgálati kérvényekkel. Vlagyimir Iljics behatóan megvizsgálta ezeket a kérelmeket, s több esetben megkövetelte, hogy a „csekisták” eresszék szabadon a letartóztatottakat, adják vissza tulajdonukat, vagy legalább még egyszer bizonyosodjanak meg a foganatosított intézkedések megalapozottságáról.

Nézzünk erre egy példát! 1919 márciusában a novgorodi kormányzóóságban a helyi „csekisták” letartóztattak egy papot, Vaszilij Pjatynyickijt. Azt rótták fel bűnéül, hogy nem vetette alá magát a szovjethatalomnak, ellenállt az illetékes hatóságnak temploma átadásakor, s eközben hivatalos személyeket bántalmazott. A pap fivére, Konsztantyin Pjatynyickij felismerte, hogy a Cseka helyi képviselői aligha fognak az ügy részleteinek mélyére hatolni, ezért írt egy részletes levelet Vlagyimir Iljicsnek. Ebben többek között rámutatott a helyi hatalmak alacsony kulturális színvonalára. „[...] Sokuk számára a reverenda viselete már önmagában bűnnek számít” – írta Leninnek, nyilván azért, mert tudta (nem úgy, mint a mai átlagpolgár), hogy Vlagyimir Iljicset szintén felkavarta az ehhez hasonló abszurd szemlélet. A levélnek köszönhetően a pap életben maradt, és nemsokára szabadon is eresztették (V. I. Lenin 1987).

Vagy vegyünk egy másik epizódot. 1919 őszén, a polgárháború tetőfokán, Vlagyimir Iljics táviratot kapott egy arra vonatkozó kéréssel, hogy szabadítsa ki a börtönből a kalugai püspököt, Mihelyt. Lenin megbízása alapján a felelős hivatali személyek ellenőrizték az állítást. Kiderült, hogy túszként tartották fogva, és semmiben sem volt bűnös. Szovjet-Oroszország fejének közbenjárása nyomán, a püspököt szabadon engedték (Alekszejev 1991).

Megismétlem, sok hasonló eset történt. Ez ismét tanúság arra, hogy a Lenin „kegyetlenségéről” szóló mítosz képtelenség. [...]

- ¹ A szerző számításait az 1926-os népszámlálás adatai alapján végezte: *Vszeszojuznaja 1930* (a ford.).
- ² A szerző példaként egy falusi pap, Sz. P. Szmirnov naplóját (Szmirnov 2008) hozza fel (a ford.).
- ³ Az 1897-es összeírások szerint, az Orosz Birodalom népessége 125,7 fő milliót volt (Babkin 2007). A polgárháború éveiben különböző számítások szerint, 11–15 millió ember veszítette életét (Poljakov 2000), ami körülbelül a népesség 8–12%-át teszi ki.
- ⁴ A szerző számításait a következő művek alapján végezte: *Obzor 1917, Szosztav 1915*, Babkin 2007, *Zsiromszkaja 1996, Vszeszojuznaja 1930, Csetveruhin 1992, Mihajlov 1998, Krepicina 2006, Leontyjeva 2001, Jevszejev 2013*. Emellett felhasználta a következő kutatókkal folytatott levelezésének részleteit is: M. V. Skarovszkij, N. N. Jevszejev, A. V. Makoveckij (a ford.).
- ⁵ A cikkben felsorolt adatok arról tanúskodnak, hogy a forradalom kezdetétől 1925. november 1-ig az Oroszországi SZSZSZK 29 kormányzóságában a pravoszláv templomok mindössze 4,7%-a került bezárásra. Tekintettel arra, hogy a pravoszláv népességgel szembeni politika nagyjából egyforma volt a Szovjetunió összes régiójában, azt vélhetjük, hogy ez a mutató jól tükrözi az országban uralkodó általános helyzetet.
- ⁶ A szerző számításait a következő művek alapján végezte el: *Zsiromszkaja 1996, Vszeszojuznaja 1930, Obzor 1917, Szosztav 1915* (a ford.).
- ⁷ A szerző M. V. Bulavin (Bulavin 2000) Urálra vonatkozó számításait extrapolálja az egész Szovjetunió területére (a ford.).
- ⁸ *Terror* (a latin terror, „rémület” szóból) – az erőszak demonstratív alkalmazása, amely egészen az emberek elpusztításáig vezethet azzal a céllal, hogy elretentse az ellenfelet, megtörje ellenállását. Tágabb értelemben: az erőszak megalapozatlanul nagy méreteket öltő, szisztematikus alkalmazása.
- ⁹ A magyar fordítás forrása: Lenin, V. I.: *A szovjethatalom sikerei és nehézségei*. In *V. I. Lenin összes művei*. 38. kötet. 1919. március–június. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1973. 41.
- ¹⁰ A magyar fordítás forrása: Lenin, V. I.: *A marxizmus karikatúrájáról és az „imperialista ökonomizmusról”*. In *V. I. Lenin összes művei*. 33. kötet. Állam és forradalom. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 75.
- ¹¹ A magyar fordítás forrása: Lenin, V. I.: *A marxizmus karikatúrájáról és az „imperialista ökonomizmusról”*. In *V. I. Lenin összes művei*. 30. kötet. 1916. július–1917. február. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1978. 120.
- ¹² A magyar fordítás forrása: Lenin, V. I.: *V. I. Lenin – M. I. Lacsizhoz*. 1919. VI. 4. In *V. I. Lenin összes művei*. 50. kötet. Levelek. 1917. október – 1919. június. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1977. 383.

- Alekszejev 1991: Алексеев, В. А.: Иллюзии и догмы. Москва, Издательство политической литературы, 1991.
- Babkin 2007: Бабкин, М. А.: Духовенство Русской православной церкви и свержение монархии (начало XX в. – конец 1917 г.) Москва: ГПИБР, 2007.
- Bulavin 2000: Булавин, М. В.: Взаимоотношения государственной власти и Православной Церкви в России в 1917-1927 гг. (на примере Урала). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Екатеринбург, 2000.
- Sikov 2013: Цыков, И. В.: Органы управления Тверской (Калининской) епархией и динамика внутрицерковной жизни в 1917 – середине 1930 годов. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Тверь, 2013.
- Csetveruhin 1992: Четверухин, Серафим: Толмачи. Воспоминания об отце. Москва, 1992.
- Gubonyin 1994: Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917–1943 гг. Сост. М. Е. Губонин. Москва, Издательство Православного Свято-Тихоновского Богословского Института, 1994.
- Jevszejev 2013: Евсеев, Н. Н.: Тульская епархия в 1917-1927 гг. по данным архивных источников. Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. Вып. 2. Тула, Издательство ТулГУ, 2013.
- Kericsina 2006: Крепицина, Е. В.: Государственная политика в сфере религии на территории Кузбасса в 1920-1929 гг. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Кемерово, 2006.
- Lenin 1973: Ленин, В. И.: О карикатуре на марксизм и об «империалистическом экономизме.» Полное собрание сочинений. 5-е издание. Т. 30. Москва, Издательство политической литературы, 1973.
- Lenin 1974/33: Ленин, В. И.: Государство и революция. Полное собрание сочинений. 5-е издание. Т. 33. Москва, Издательство политической литературы, 1974.
- Lenin 1974/38: Ленин, В. И.: Успехи и трудности Советской власти.» Полное собрание сочинений. 5-е издание. Т. 38. Москва, Издательство политической литературы, 1974.
- Lenin 1975: В. И. Ленин – М. И. Лацису от 4 июня 1919 года. Полное собрание сочинений. 5-е издание. Т. 50. Москва, Издательство политической литературы, 1975.
- Leontyjeva 2001: Леонтьева, Т. Г.: Вера и бунт: духовенство в революционном обществе России начала XX века. *Вопросы истории*, 2001/1.

- Mihajlov 1998: Михайлов, С. В.: Государство и церковь: отношения органов власти, религиозных организаций и верующих на Архангельском Севере в 1918-1929 гг. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Архангельск, 1998.
- Obzor* 1917: Обзор деятельности Ведомства православного исповедания за 1915 год. Петроград, Синодальная Типография, 1917.
- Poljakov 2000: Население России в XX веке. Исторические очерки. В 3-х томах. Т. 1: 1900-1939. Ред. Ю. А. Поляков. Москва, РОССПЕН, 2000.
- Szmirnov 2008: Смирнов, С. П.: Записки сельского священника. Дневниковые записи священнослужителя единоверческого храма Архангела Михаила села Михайловская Слобода протоиерея Стефана Смирнова, написанные им самим с 1905 по 1933 год. Москва, Линия График, 2008.
- Szosztav* 1915: Состав Святейшего Правительствующего Всероссийского Синода и российской церковной иерархии на 1915 год. Указатель именной. Петроград, Синодальная Типография, 1915.
- Sztatyztyika* 1926: Статистика религиозных объединений. Антирелигиозник, 1926/6.
- V. I. Lenin 1975: В. И. Ленин и ВЧК. Сборник документов (1917–1922 гг.) Москва, Политиздат, 1975.
- V. I. Lenin 1987: В. И. Ленин и ВЧК. Сборник документов (1917–1922 гг.) 2-е издание дополнительное. Москва, Издательство политической литературы, 1987.
- Vszeszozjuznaja* 1930: Всесоюзная перепись населения 1926 года. Т. 34. Москва, Планхозгиз, 1930.
- Zsiromszkaja 1996: Жиромская, В. Б. Киселев, И. Н. Поляков, Ю. А.: Полвека под грифом «секретно»: Всесоюзная перепись населения 1937 года. Москва, Наука, 1996.

(Fordította: Mészáros Zsófia)

Eredeti megjelenés: Хмуркин, Г. Г. *Предчувствие Ленина*. Москва, Буки Веди, 2017, 192–214.